

Kritika

Pesmi Vide Tauferjeve

Z veseljem in hkrati težko pišem o pesmih ženske, ki jo dobro poznam in katere delo mi je drago. Ko se poglobljam v njeno knjigo, se mi dozdeva, da čutim tuje utripe v lastnih žilah, da sem v njenem svetu skoraj tako doma, kot v svojem srcu. Zato obravnavam te pesmi živo prizadeta in obenem plaho, kakor bi pripovedovala o zapuani mi skrivnosti.

Vido Tauferjevo sem poznala po njenih pesmih že dolgo, preden sva se srečali. Poznala sem torej že takrat vse najbolj važne osnove njenega bitja, dojela ves vtis njene nežno zastrte duše, njenega otroško modrega srca, njenih plaho iskrenih potez in njenih gibov, ki so taki, kot bi jo nosil mesec. Nekega dne, ko sem sedela v kavarni „Union“, ki takrat še ni bila prenovljena in ki je bila preprosto shajališče kulturnih delavcev, se mi je približala tuja ženska. Tuja —? Ko je pristopila k moji mizi, sem ji takoj dejala: „Vi ste gotovo gospodična Tauferjeva!“ Niti po sliki je nisem poznala, bila pa je natanko taka, kakor sem jo doživljala prej iz njenih pesmi. Šla je skozi kavarno plaho, nekako odsotno, kakor po tujih tleh in je končno s svojim odmaknjenim pogledom obstala pred menoj.

Mislím, da sem s tem že povedala, kaj se mi zdi najbolj značilno v pesmih Vide Tauferjeve. Čeprav sem že izza svoje rane mladosti vneto prebiralala liriko mnogih pesnikov raznih narodnosti in sem zato postala za njih vrednoto zelo občutljiva, so mi bile vendar njene pesmi svojevrsten doživljaj. Iz njih mi je govorila njena duša skoraj podzavestno, iskreno, brez iskanih besed, v pristnih prispodobah in pesniških prikaznih. Čím bolj se vdaja tej sili, ki jo kakor mesec nosi, tem lepše so njene pesmi. Čím bolj pa stopa v dnevno luč pretehtanega razmišljanja in se trudi, da bi nam podajala verno izklesane like življenja, tem manj čarobna so njena dela. So pa tudi med temi pesmimi zelo dobre, ki nas osvajajo zlasti zato, ker ostaja pesnica tudi tam, kjer zavedneje ustvarja, povsem poštena in zato dragocena.

Knjiga, ki je razdeljena v tri dele, vsebuje štiri in trideset pesmi pod naslovom: „Veje v vetru“. Začenja in končuje se s smrtjo. Prvi del teče v lepi črti iz bolesti ob materini smrti in iz globoko občutenih stikov z onostranstvo v doživljanje njene lastne usode. V pesmi „Roka“ nam odkriva ob pogledu na mrtvo materino roko, ki „lepa, kot telo otroka, med belim cvetjem tiho zdaj leži“, na zelo svojstven način vse opustošenje svojega osirotelega življenja. Posebno pomembna pesem tega dela je ona z naslovom „Mlade veje“. Ta je značilna za vso knjigo in za pesniško osebnost Vide Tauferjeve sploh. V njej se razvija v treh kiticah vsa drama skritega, skromnega življenja ženske, podobne veji, kakor jih je na tisoče v vsakem gozdu in katerih vsaka po svoje doživlja dotik vetra, dežja, sončnega sija in luninega svita in pretrpi svojo usodo v strahu in trepetu, ko pride huda ura. Ta pesem, ki se iz otroško milega pričetka s pomočjo najpreprostejših sredstev stopnjuje do žive, razgibane tragike, se v meni mnogokrat prebujata in me vselej prevzema. Lepa, nežno čarobna je „Poletna noč“. Ženska, ki vso nočno pokrajino v začaranih trenutkih v sebi čuti, nam jo mehko in rahlo odkriva. Po vseh kiticah se leskeče neka posebna, srebrna svetloba, ki sije z nočnega neba in hkrati s svoda tajnega, notranjega sveta te ženske:

„Srebrna je vodna sipina,
nocoj se vsak kamen smehlja.
Svetloba in tvoja bližina
se črtata v krogu neba.“

„Pesem“, katera zaključuje prvi del, orisuje usodo pesnice, ki samo sebe izven sebe gleda, uživa in boleče prenaša, „raztrgana, kot dan, na dvoje“.

Drugi del knjige vsebuje ljubavne pesmi. Razen prve, ki je tujka med drugimi, označuje te pesmi čudno lepa zabrisanost. Kakor lahna meglica zagrinja pokrajino s čarom, ne da bi jo povsem skrila, tako tudi ta zabrisanost stopnjuje privlačnost njene pesmi, pri tem ji pa ne jemlje globokega smisla in značilnosti občutka. Marsikateri pesniki uporabljajo izrazne zastrtosti, ker jim primanjkuje daru plastičnega in jasnega prikazovanja. Tauferjeva pa sega po svoji rahli tančici zato, ker preveč in prebolestno čuti, da bi se kazala povsem očitno. V Zarji, značilnem primeru te lepe zabrisanosti, nam pravi:

„Med nama luč je
v mavrici razpeta.
V loku pada tja na vzhodno stran.
In jaz sem noč, s tančico rahlo speta,
a ti si sonce, ti si svetel dan.“

Njena duša, ki je z naravo tako tesno povezana, se skriva v pomladanske rože, v narcise in v podlesek. V pesmi „Žena“, najbolj ženski pesmi, kar jih poznam, pa postane trta. V belem drevesu živi, iz oči majhnih cvetic ob peščeni poti nas otožno gleda. Kakor se je spremenila nimfa Dafna, ki je bežala pred bogom Apolonom, v lovorovo drevesce in je strastni bog objel le lubje mladega debla, ko jo je dohittel, tako pobegne duša te pesnice prerada v rože, v veje, vendar pa čutimo vedno pod vso to zastrtostjo utripanje prav njenega srca. V zadnji pesmi tega dela se preliva njeno ljubavno doživljanje v tajinstvenost Magdalenskega čustvovanja, nova, onstranska zarja ji vstaja „ob vonju mirt, ki se usiplje tiho čez pepel, čez zrna, ki so v žari vzplapolala“.

V tretjem delu zbirke nam hoče pesnica kazati zunanji svet, kakor ga sama gleda in dojema. Tu stopa iz začaranega kroga svoje notranjosti, polne rahlih prikazovanj in skritega dotikanja, v stvarnost pojavov okrog sebe. Tu je mnogo manj tančic, obrisi so jasni, podobe razkrite. Marsikatero sliko je verno podala, marsikatero značilno potezo dobro zajela, vendar pa te pesmi, ki so nastale bolj hoté, bolj preiščljeno, bolj iz gledanja, kakor iz doživljanja, niso tako očarljive, kakor one, v katerih se njena duša skoraj podzavestno razcveta. Med dobrimi pesmimi tega dela omenjam „Venero di Cirene“. Tu nam kaže pesnica v tako močnem, zgoščenem izrazu, kakor ga pri nji nismo vajeni, mogočni torzo boginje in njega oddaljenost od ostalega sveta. Med „Znanimi obrazi“ je najbolj občutena „Gospa s pahljačo“. Nekatere slike tega dela pa se mi ne zde dosti živo podane, da bi priklicale bralčevo domišljijo k sodelovanju. Tu in tam je premalo resnične spremenosti s popisanimi koščki življenja. Tako mi je, kot da pesnica na nekatere pojave gleda, kakor da so nekje izven njenega pravega sveta, kakor da se je tenka veja stegnila k oknu hiše ali kapele in je mirno gledala izreze dogodkov, katerim se ni mogla povsem približati, kakor da je zrla v stvari, ne da bi se ji odkrilo to, kar je za njimi, kar jim daje šele njih pravi pomen, kakor da je prisluškovala zvokom, katerih najgloblji smisel je ostal zanjo zastrt. Proti koncu zaključnega dela knjige pa zaslišimo zopet turobne glasove smrti, veja se zgane v vetru, oživi in doživlja. „Mrliču“, „ki mirno tam med svečami leži“, gleda v lice, in to mrtvo lice, ki bo jutri že s prstjo zasuto, ji pove, kako

„tesno bo tam med ozkimi grobovi,
ko drobne ptice s tenkimi glasovi
pomladi novo pesem zapojo.“

„Jesen“, ki jo v prvi pesmi skupine s tem naslovom le malo prizadeto opazuje, ji diha ob koncu druge že hladno nasproti, v tretji pa se veja strese:

„Pregibljejo se listi trepetlike.
Čemu trepet, če treba je umreti!“

Zadnja pesem je v tej knjigi poseben in zanimiv pojav. Pajki, ki so stkali svoje mreže v vejevju, so edini primer, v katerem se pesnica dotika živali, in sicer tako dotika, da nas pritegne v ozračje svojega strahotnega občutka. Tu sodoživljamo vso grozo žrtve, ki jo pajki „gledajo z bodečimi očmi“, ves njen obup, ko jo „pošastno zgrabijo“, „izsrkajo ji kri“. Tu je za dogodkom viden svet, prepoln grozotnih usod. Z vejo vred, na katero je mreža pripeta, trepetamo:

„Neviden pajek prede in preži.
Še preden bomo vso bridkost spoznali,
nenadno plane in nas umori.“

Res, te pesmi so veje, zrasle iz debla, ki živi povsem svojstveno, rastlinsko tenko-žutno življenje, ki je tesno zvezano z zemljo, trdo na njo privezано, ki pa sega v vse nežne, mnogim nedoumljive tajne zarij in zraka. Tu, v teh rahlih prelivanjih in pretakanjih luči in senc, svita in odsvita, meglá in rose, v vseh brezštevilnih prehodih, ki se iz časa v čas vrste, tu je njen pravi svet. Ta svet vsebuje vse tiste skrivnostne spremembe, ki tvorijo celotni krog življenja, čeprav povsem drugega, kakor ga običajno gledamo. Saj je to pač življenje nimfe, skrite v lovorovem drevesu. Lili Novy.

KIDRIČ FRANCE: ZOISOVA KORESPONDENCA 1808—1809. To delo je izdala lani Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani kot prvo knjigo korespondence pomembnih Slovencev in kot prvo svoje izdanje, za katero bi našla težko kako primernejše gradivo. Izdanih 39 pisem je namreč zelo važnih za zgodovino slovenistike in slovenskega preroda, saj obravnavajo protestantica, carniolica in slovenica sploh, tisk Kopitarjeve slovnice, kranjsko literaturo pod Pohlinom, Japljem in Linhartom i. t. d., za razumevanje Zoisove in Kopitarjeve osebnosti pa so edinstven pripomoček. Prav zavoljo tega sega zanimanje za to korespondenco prek slovenističnih in tudi slavističnih krogov, dasi ne obravnava korespondenca mimo karantanske in panonske teorije nobenega zamotanega znanstvenega problema. Za Zoisa in Kopitarja potrjuje njuno široko razgledanost ne le na področju slavistike, ampak tudi na področju drugih ved.

Knjiga je posvečena spominu Dr. Ivana Prijatelja, „velikega iskatelja, nesebičnega druga“, in obsega te dele: I. Zoisova ostalina; II. Ohranjena Zoisove korespondenca do l. 1808.; III. Žiga Zois in njegovi dopisniki 1808.; IV. Pisma; V. Ocena. Pridejan je seznam literature ter osebno in stvarno kazalo.

V prvem delu razpravlja Kidrič o žalostni usodi Zoisove literarne ostaline, ki je tem občutnejša, ker je naš prerodni mecen le izjemoma dal kak svoj izsledek v tiskarno, tako da si moremo pravo podobo njegovega prizadevanja in stremljenja ustvariti le iz njegovih beležk in pisem. Za ta pa so se celo tisti, ki so pisali o Zoisu in Kopitarju, le malo ali nič brigali, dasi so jim bila več ali manj pri roki. Brigali se pa niso za pisma ne samo v tem pogledu, da jih za svoje spise niso iskali in ne uporabljali ter da so bagatelizirali kataloge Zoisove knjižnice, ampak tudi v tem, da niso gledali, da bi se ne izgubila. Meni n. pr. je znano, da se je kustos Pintar, čigar skrivnostničenje s starimi literarnimi zapuščinami Kidrič pravilno poudarja, sicer pomišljal poslati na Dunaj Jagiću nekaj Zoisovih pisem, a jih je iz osebnih razlogov le poslal, dasi jih v Ljubljani ni hotel dati na pregled.

S starimi literarnimi zapuščinami se je pri nas vedno zelo lahkomišlno ravnalo in niso Kidričeve trpke pripombe v tem pogledu niti za naš čas odveč.

Drugi del ima namen olajšati znanstveno porabo tudi tistega dela korespondence, katerega celotna izdaja še ni v načrtih.

Tretji del govori o Zoisu in njegovih dopisnikih l. 1808., na kar prihajajo pisma z navedbo, kje se nahajajo, in s podrobnim komentarjem, v katerega je vložena vsega priznanja vredna pridnost, vestnost in natančnost. Pisma so natisnjena v časovnem redu, kar se mi zdi boljše kakor razvrstitev po piscih, kakor je to napravil Maks Vasmer v *Bausteine zur Geschichte der deutsch-slavischen geistigen Beziehungen* (Aus den Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1938). Temu izdajniku in pa Vasmerjevemu B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm (Aus den Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1937) je po zunanosti podobna Zoisova korespondenca, a ju znatno prekaša tudi po tisku in papirju. Komentar je pod črto skoro vedno na strani, kamor spada, kar zelo olajšuje uporabo knjige.

Ocena nam podaja kratko oznako Zoisovih in Kopitarjevih pisem.

Vsakega našega kulturnega človeka gotovo zanima vprašanje, kaj je fevdalca in fužinarja Zoisa vezalo na slovensko prerodno gibanje in kaj ga je sploh pripravilo do tega, da je postal vodja najagilnejšega slovenskega prerodnega krožka s programom regeneracije slovenskega literarnega jezika in s pritegnitvijo posvetnih panog prosvetljenske smeri v slovensko književno obravnavo poleg cerkvenih. Kidrič odgovarja na to vprašanje popolnoma pravilno: „Ta problem se da nekoliko poenostaviti, če upoštevamo, da Zois ni iniciator preroda, ampak nadaljevatelj, na katerega je mogel vplivati Pohlín z delom, Japelj, Kumerdej in Dev tudi z besedo. Gre torej za momente, ki so ga mogli napraviti dostopnega prerodnim idejam, a takih momentov je bilo več: Bil je po rodu in vzgoji preveč Italijan, da bi mogel postati Nemeec, a vendar premalo, da se ne bi mogel začeti čutiti člana slovenske skupine, ki mu je bila bližja od Nemecev. Mati je iz neznanih razlogov v nasprotju z drugimi Ljubljankami višjih slojev po vsej priliki rajši govorila z njim slovenski nego nemški, tako da se je res od nje naučil odlično govoriti slovenski. Oče je govoril z njim pač italijanski, tudi v italijanski šoli ga je imel vsaj 1762/1763, ko je študiral v Reggio, toda ga ni spojil z italijansko zemljo, ker ga je pustil skoraj povsem nepoučenega o sorodnikih v Italiji, posestva v Berbennu pa prepuštil nečaku Bernardinu, ne sinu, tako da je dobil Žiga ožje stike s svojimi sorodniki v Italiji šele po Bernardinovi smrti 1793., torej v času, ko je že vsaj petnajst let imel vodilno vlogo med slovenskimi preroditelji.“

Ko bo Zoisova ohranjena korespondenca v celoti izdana, se bo dala tudi s študijem Zoisove nemščine potrditi ta Kidričeva razlaga o prerodni slovenski usmeritvi Zoisa, katera mu nikakor ni obetala gmotnih koristi in tudi ni bila potrebna kranjskemu plemstvu in meščanstvu.

Izdajanje Zoisove korespondence je Kidričevo veliko delo. V uvodu, zaključku in komentarju leži mnogo požrtvovalnega dela, truda in razmišljanja, ker je bilo treba mnogokaj šele dognati. Tako n. pr. je Kidrič tu ugotovil, da je umrl botanik Karel Zois v Trstu v zadnjih dneh oktobra 1799.

Kakor drugod je i v tem delu Kidriču tuje duhovičenje. Tudi ne ljubi praznih stavkov, pa najsi zvane lepo. Svoje sodbe izoblikuje na domnevah, za katere si od vseh strani pribavlja podpore. S tem pa ne rečem, da bi ne mogel ta ali oni, ki se bo podrobneje bavil s to ali ono osebo Zoisove korespondence, kake stvari točneje osvetliti.

Korektura je vestno opravljena in je le malo zadevnih pogrešk. Na str. 19 je treba čitati Jevak mesto Jevaka.

Poleg slike Žige Zoisa po Herleinovi sliki v olju iz l. 1809. sta objavljeni k korespondenci tudi sliki Brega (1760—1765) ter Zoisova palača in hiša Pri zlati ladji okoli 1808.

Kakor sem že omenil, je na tiskarsko delo Blasnikova tiskarna lahko ponosna.

L.